

Azərbaycanda məhkəmə sisteminin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılması

Azərbaycanın məhkəmə qərarlarının icrası milli sisteminə dəstək üçün İKT həllərinin inkişaf etdirilməsinə dair tövsiyələr

Müəlliflər:

Metyu Şardon (*Mathieu Chardon*)

Yos Uitdehaaq (*Jos Uitdehaag*)

Bu sənəd Yaxşı İdarəçilik üçün Tərəfdaşlıq II (PGG II) çərçivəsində həyata keçirilən Avropa Şurasının və Avropa İttifaqının "Azərbaycanda məhkəmə sisteminin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin artırılması" Birgə Layihəsi çərçivəsində hazırlanıb. Sənəddə ifadə edilən rəylər və fikirlər müəlliflərə aiddir və Avropa Şurası ilə Avropa İttifaqının rəsmi siyasətini əks etdirməyə bilər.

Dekabr 2020-ci il

Funded
by the European Union
and the Council of Europe

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Implemented
by the Council of Europe

Mündəricat

<i>İxtisarların siyahısı</i>	3
1. <i>Qısa icmal və tövsiyələr</i>	4
2. <i>Beynəlxalq standartlar</i>	6
2.1. Giriş.....	6
2.2. İcra prosesində İKT-nin istifadəsi.....	7
3. <i>Azərbaycanın məhkəmə qərarlarının icrası sistemində İKT-nin istifadəsi</i>	11
3.1. Elektron icra siyasəti və mühiti.....	12
3.2. İnformasiyalara çıxış imkanı	12
3.3. İcra məmurlarının kataloqu	14
3.4. İcra barədə işlərin idarə olunması	15
3.5. Sənədlərin təqdim edilməsi.....	15
3.6. İcra prosedurları	17
3.7. Monitorinq və nəzarət mexanizmlərində İT-nin istifadəsi.....	19
3.8. Texniki aspektlər.....	20
3.9. İKT təlimləri	21
4. <i>Azərbaycanın məhkəmə qərarlarının icrası milli sistemə dəstək üçün İKT hallərinin inkişaf etdirilməsinə dair tövsiyələr</i>	21
4.1. Elektron icra siyasəti və mühiti.....	21
4.2. İnformasiyalara çıxış imkanı	22
4.3. İcra məmurlarının kataloqu	25
4.4. İcra işlərinin idarə olunması	25
4.5. Sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsi.....	26
4.6. İcra prosedurları	27
4.7. Monitorinq və nəzarət mexanizmlərində İT-nin istifadəsi.....	29
4.8. İcra prosesində süni intellektin istifadəsi	29

İxtisarların siyahısı

Sİ	Süni intellekt
CEPEJ	Avropa Şurasının Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Komissiyası
CEPEJ-in 2009-cu il tarixli Rəhbər prinsipləri	“Avropa Şurasının Məcburi İcra barədə mövcud tövsiyəsinin daha yaxşı icra edilməsi üçün rəhbər prinsiplər”, Avropa Şurasının Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Komissiyası (CEPEJ) tərəfindən 9 dekabr 2009-cu il tarixli 14-cü plenar iclasında qəbul edilmişdir, CEPEJ (2009) 11REV2
AŞ	Avropa Şurası
İİS	İşlərin idarə olunması sistemi
İBİ	Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin İcra Baş İdarəsi
AİHK	İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyası
AİHM	Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi
EİİS	“Elektron icra” informasiya sistemi
Aİ	Avropa İttifaqı
İKT	İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları
İT	İnformasiya texnologiyaları
Rec(2003)17	Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə “Məcburi icra haqqında” Rec(2003)17 sayılı tövsiyəsi (Nazirlər Komitəsi tərəfindən 9 sentyabr 2003-cü ildə Nazirlərin Müavinlərinin 851-ci iclasında qəbul edilmişdir)

1. Qısa icmal və tövsiyələr

1.1. Qısa icmal

Avropa Şurası 2000-ci ildən etibarən, CEPEJ ilə birlikdə isə 2002-ci ildən etibarən Avropada məcburi icra ilə əlaqədar bir çox əməkdaşlıq proqramları, araşdırmalar, tövsiyələr və rəhbər prinsiplər hazırlamışdır. Bu alətlər məcburi qüvvəyə malik olmasa da, qabaqcıl təcrübələr nəzərə alınmaqla və İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının (AİHK) bütün tələblərinə riayət edilməsi məqsədi ilə işlənib hazırlanmışdır. Onlar istənilən ölkənin istifadə edə biləcəyi yol xəritəsini təşkil edir.

Lazımı qaydada icra edilə bilməyən məhkəmə qərarı heç bir məna kəsb etmir. Məhkəmə qərarlarının səmərəli və ədalətli icrası istənilən hüquq sistemində mərkəzi yer tutur. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişafı istənilən ölkənin gözlənilən bütün tələblərə cavab verməsi üçün vacibdir. İKT artıq Azərbaycanda icra sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Hazırkı hesabatın məqsədi Azərbaycandakı icra sistemində İKT-nin inkişafına və təkmilləşdirilməsinə kömək etmək məqsədi ilə İKT-nin hazırkı səviyyəsini öyrənməkdir.

Hazırkı hesabat çərçivəsində Azərbaycanda icra sistemi ilə bağlı sorğu anketləri Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin İcra Baş İdarəsinə, Ədliyyə Nazirliyinin İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları idarəsinə (İKT İdarəsi) və iki kreditör şirkətə (Azercell və Azərenerji) göndərilmişdir.

Bu anketlərin təhlili Azərbaycanın icra sistemində İKT-nin hazırkı istifadəsinin mənzərəsini əks etdirir. Bu təhlil və həmçinin digər ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmaqla, hesabatda əsas diqqət Azərbaycanın icra sistemində İKT-nin hazırkı istifadəsini necə yaxşılaşdırmağa və daha da inkişaf etdirməyə, habelə tövsiyələrin hazırlanmasına yönəldilir.

1.2. Azərbaycanın məhkəmə qərarlarının icrası milli sistemini dəstəkləməyə yönələn İKT həllərinin inkişaf etdirilməsinə dair tövsiyələrin xülasəsi

1.2.1. Elektron icra siyasətinin və mühitinin formalaşdırılması

Azərbaycan elektron ədliyyə tətbiqlərinin işlənib hazırlanması ilə bağlı ciddi istək nümayiş etdirir. Elektron icra strategiyası da daxil olmaqla bütövlükdə elektron ədliyyə strategiyası elektron tətbiqlərin istifadəsini genişləndirəcəkdir. İcra fəaliyyətləri sahəsində informasiya texnologiyalarının hazırlanması və tətbiqi bütövlükdə elektron ədliyyə strategiyasının tərkib hissəsi hesab edilməlidir. Avropadakı elektron ədliyyə və elektron icra mühiti bu sahədə hazırkı inkişaf proseslərinin nümunəsi rolunu oynaya və Azərbaycanın hakimiyyət orqanları tərəfindən nəzərdən keçirilə bilər. Bundan əlavə, elektron icranı asanlaşdıran qanunvericiliyin ciddi surətdə nəzərdən keçirilməsi işlək elektron icra sistemini hazırlamaq üçün faydalı ola bilər.

1.2.2. İnformasiyaya çıxış

Borclu və onun əmlakı barədə məlumatları özündə ehtiva edən məlumat bazaları artıq Azərbaycanda geniş istifadə olunur. Azərbaycan məlumatlara bu cür çıxış əldə etmək imkanını genişləndirmək məsələsini hələ də nəzərdən keçirə bilər, bunu sistemlərarası əlaqəyə imkan yaradan inteqrasiya strategiyasını hazırlamaq yolu ilə etmək olar. Bu məqsədlə Avropa ölkələrində qüvvədə olan mövcud əməliyyat sistemləri, məsələn, Portuqaliyadakı Citius platforması qiymətləndirilə bilər. Aşağıdakı informasiyalara xüsusi diqqət yetirmək olar: borclunun dəqiq yeri barədə məlumatlara çıxış, “elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) vasitəsi ilə aktivlər barədə məlumatlara çıxış və borcluların reyestrinin və ya əmlak üzərinə həbs qoyma aktlarının reyestrinin yaradılması.

1.2.3. İcra məmurlarının kataloqu barədə ümumi məlumat

İcra məmurlarının kataloqu hazırda ictimaiyyət üçün açıq deyil və onlayn formada əlçatan deyil. Azərbaycanın hakimiyyət orqanları ictimaiyyətin, eləcə də digər hüquqşünasların ədalət mühakiməsinə daha yaxşı çıxış əldə edə bilməsi və icra sisteminin daha şəffaf olması üçün bu reyestrə çıxış əldə etmələrinə və bir çox ölkələrdə olduğu kimi bunu onlayn rejimində edə bilmələrinə imkan yaratmaq məsələsini nəzərdən keçirə bilərlər.

1.2.4. İcra işlərinin idarə olunmasının təkamülü

Azərbaycanın “elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) bütün icra məmurları üçün işlərin idarə olunması üzrə unikal sistemdir və artıq yetərinə inkişaf etmişdir. Azərbaycanın hakimiyyət orqanları həmçinin bu sahədə Avropadakı tendensiyaların öyrənilməsi, o cümlədən bütün icra proseslərinin yalnız elektron formatda təmin edilməsi və elektron icra materiallarına çıxış əldə edilməsi və bütün tərəfdaşlarla elektron məlumat mübadiləsinin asanlaşdırılması məsələlərini nəzərdən keçirə bilərlər.

1.2.5. Sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsinin inkişaf etdirilməsi

Sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsinin təsdiqlənməsi (bu, icranı sürətləndirmiş olar) məsələsini həll etmək üçün Azərbaycanın hakimiyyət orqanları Avropa ölkələrində istifadə olunan cari tendensiyalara nəzər sala bilərlər, orada (məsələn, Belçikada) icra məmurları sənədləri elektron formatda təqdim edir və bu prosesdə müvafiq platformalar iştirak edir.

1.2.6. İcra prosedurları

1.2.6.1. Daşınar və daşınmaz əmlakın üzərinə həbs qoyulması

Daşınar və daşınmaz əmlakların üzərinə həbs qoyulmasının səmərəliliyini artırmaq üçün Azərbaycanın hakimiyyət orqanları elektron həbsqoymanın tətbiqi imkanını nəzərdən keçirə bilərlər. Bu baxımdan,

hakimiyyət orqanları icra reyestrlərinin digər hüquqi reyestrlərlə qarşılıqlı surətdə əlaqələndirildiyi digər ölkələrin (məsələn, Litvanın) təcrübəsindən faydalana bilirlər.

CEPEJ-in "Məcburi icra haqqında rəhbər prinsipləri"nin 33-cü prinsipinə əməl etmək və icra prosesinin yarımçıq dayandırılmasının qarşısını almaq üçün Azərbaycanın hakimiyyət orqanları, bir çox Avropa ölkəsində olduğu kimi, daşınan və daşınmaz əmlakların satılması, o cümlədən bu satışın elektron hərrac yolu ilə həyata keçirilməsi vəzifəsini icra məmurlarına həvalə etmək məsələsini nəzərdən keçirə bilirlər.

1.2.6.2. Bank hesablarının və əmək haqlarının üzərinə həbs qoyulması

İcranın daha səmərəli olmasını təmin etmək üçün Azərbaycanın hakimiyyət orqanları, bir neçə Avropa ölkəsində uğurla tətbiq edildiyi kimi, icra məmurları tərəfindən bank hesablarının üzərinə həbs qoyulmasının tətbiqini nəzərdən keçirə bilirlər.

1.2.7. Monitoring və nəzarət mexanizmlərində İT-nin istifadəsi

İcra sisteminin səmərəlilik göstəriciləri (indikatorları) qismində icranın müddətləri və borcların qaytarılma faizləri sisteminin yaradılması barədə ekspertlər tərəfindən hazırlanmış ayrıca hesabatda daxil edilən tövsiyələrə uyğun olaraq və icra məmurunun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə Azərbaycanın hakimiyyət orqanları icra məmurları tərəfindən məlumatlara çıxış əldə etmək üçün verilmiş bütün sorğular arasından təsadüfi seçmə qaydasında seçilən sorğuları dövrü olaraq nəzərdən keçirə bilirlər.

1.2.8. İcra prosesində süni intellektin istifadəsi

4 dekabr 2018-ci ildə CEPEJ tərəfindən qəbul edilmiş "Məhkəmə sistemlərində və onları əhatə edən mühitdə süni intellektin istifadəsi haqqında Avropa Etik Xartiyası"na gəlincə, Azərbaycanın hakimiyyət orqanları icranın keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq və bunun üçün icra prosesi əməliyyatlarını avtomatlaşdırılmış qaydada aparmaq məqsədi ilə süni intellektin tətbiqinin müsbət və mənfi tərəflərini müzakirə edə bilirlər.

2. Beynəlxalq standartlar

2.1. Giriş

4 və 5 oktyabr 2001-ci il tarixlərində Moskvada Avropa Şurası tərəfindən təşkil edilmiş Avropa ölkələrinin Ədliyyə Nazirlərinin 24-cü konfransı keçirildi. Konfransda "Məhkəmə qərarlarının effektiv icrasına nail olmaq üçün ümumi yanaşma və vasitələr" barədə qətnamə qəbul edildi. Konfransda razılığa gəldi ki:

“məhkəmə qərarlarının lazımı qaydada, effektiv və səmərəli icrası güclü və hörmətlə yanaşılan məhkəmə sisteminin dövlətlər tərəfindən yaradılması, möhkəmləndirilməsi və inkişaf etdirilməsi üçün böyük əhəmiyyət daşıyır”. Konfrans Avropa Hüquqi Əməkdaşlıq Komitəsindən (CDCJ) xahiş etdi ki, “məhkəmə qərarlarının icrası üçün Avropa səviyyəsində ümumi standartlar və prinsiplər müəyyənləşdirilsin. [...]”

Bu razılaşma əsasında AŞ dövlətlərin öz qanunvericilik və təcrübələrini inkişaf etdirməsinə kömək edə biləcək ümumi standartları və prinsipləri aşağıdakı sənədlərdə müəyyənləşdirdi:

- “İnzibati hüquq sahəsində inzibati və məhkəmə qərarlarının icrası haqqında” AŞ Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2003)16 sayılı tövsiyəsi (Nazirlər Komitəsi tərəfindən 9 sentyabr 2003-cü ildə Nazirlərin Müavinlərinin 851-ci iclasında qəbul edilmişdir) (bundan sonra: Rec(2003)16 sayılı tövsiyə);
- “Məcburi icra haqqında” Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2003)17 sayılı tövsiyəsi (Nazirlər Komitəsi tərəfindən 9 sentyabr 2003-cü ildə Nazirlərin Müavinlərinin 851-ci iclasında qəbul edilmişdir) (bundan sonra: Rec(2003)17 sayılı tövsiyə);
- Avropa Şurasının Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Komissiyası (CEPEJ) məhkəmə qərarlarının icrasını öz prioritetlərinin siyahısına daxil etdi. 17 dekabr 2009-cu ildə CEPEJ “Avropa Şurasının məcburi icra barədə mövcud tövsiyəsinin daha yaxşı icra edilməsi üçün rəhbər prinsiplər”i dərc etdi (bundan sonra: CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri)¹; bu Rəhbər prinsiplər sonradan məhkəmə qərarlarının icrasına dair qabaqcıl təcrübə barədə təlimat² sayəsində dolğunlaşdırıldı;
- “Məhkəmə qərarlarının icrasında hakimlərin rolu haqqında” Avropa Hakimlərinin Məşvərət Şurasının 13 (2010) sayılı rəyi.

AŞ-nın Rec(2003)16 və Rec(2003)17 sayılı tövsiyələrində sadəcə olaraq AİHM-in presedent hüququndakı prinsiplərlə eyni prinsiplər əks olunur və bu, açıq-aydın qeyd edilir. İcra prosedurlarının mümkün qədər effektiv və səmərəli şəkildə həyata keçirilməli olduğunu bəyan edən bu Tövsiyələrdə icra prosedurlarının və praktikasının səmərəliliyini artırmaq istəyən dövlətlər tərəfindən təqib edilə biləcək ideyalar öz əksini tapmışdır.

2.2. İcra prosesində İKT-nin istifadəsi

Aktivlərin axtarışı

Cavabdehlər və aktivlər haqqında məlumatlarla bağlı bir neçə aspekt önəmlidir. Aydın məsələdir ki, bu cür məlumatlara çıxışın asan və sürətli olması icranı daha səmərəli və effektiv edər. Eyni zamanda, şəxsi həyatın toxunulmazlığı ilə bağlı aspektlər də nəzərə alınmalıdır.

Rec(2003)17 sayılı tövsiyədə aşağıdakılar tövsiyə olunur:

¹ “Avropa Şurasının məcburi icra barədə mövcud tövsiyəsinin daha yaxşı icra edilməsi üçün rəhbər prinsiplər”, Ədalət Mühakiməsinin Səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası (CEPEJ), CEPEJ (2009) 11REV2.

² CEPEJ-in 10-11 dekabr 2015-ci il tarixli 26-cı plenar sessiyasında qəbul edilmişdir (CEPEJ (2015) 10).

Cavabdehlərin aktivlərinin axtarışı və üzərinə həbs qoyulması maksimum səmərəli olmalı və müvafiq insan hüquqlarına və məlumatların qorunmasına dair müddəalar nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir. Reyestrlərdəki və digər mənbələrdəki məlumatlara çıxış əldə etməklə cavabdehlərin aktivləri haqqında zəruri məlumatlar tez və səmərəli şəkildə toplanmalı, eləcə də cavabdehlərə öz aktivlərini bəyan etmək imkanı verilməlidir.³

Cavabdehlərin aktivlərinin axtarışına və üzərinə həbs qoyulmasına gəlincə, yuxarıdakı prinsip (elektron) reyestrlərdən (məsələn, torpaq, şirkət və vergi reyestrlərindən) və digər əlçatan mənbələrdən (məsələn, bank məlumatlarından) istifadə etməklə məlumatların toplanmasının vacibliyini vurğulayır.

Baxmayaraq ki, kreditor (tələbkar) (ictimaiyyətə açıq olan) müəyyən reyestrlərə çıxış imkanına malik ola bilər, prinsiplərin əsas qismində icra məmurunun məlumatlara çıxış imkanı önə çəkilir. İcra məmurlarına borclunun aktivləri haqqında məlumatlara operativ və mümkün qədər birbaşa çıxış imkanı verilməlidir. CEPEJ dövlətləri təşviq edir ki, bu məlumatları internet vasitəsilə və mümkün olduqda təhlükəsiz giriş imkanı vasitəsilə icra məmurları üçün əlçatan etmək məsələsini nəzərdən keçirsinlər. CEPEJ borclunun həbs tətbiq edilə biləcək aktivləri (yəni nəqliyyat vasitəsi üzərində mülkiyyət hüquqları, daşınmaz əmlak üzərində hüquqları, kreditor borcları, vergi bəyannamələri və s.) barədə məhdud girişli unikal məlumat bazası yaradılmasını tövsiyə edir. CEPEJ-in rəyinə görə, belə bir məlumat bazasının yaradılması məlumatların qorunması haqqında qanunvericiliyə riayət edilməsi şərti ilə müxtəlif dövlət orqanları və özəl qurumlar arasında əməkdaşlıq tələb edəcəkdir. Bu məqsədlə, bir tərəfdən qurumlararası əməkdaşlığı, digər tərəfdən isə müvafiq idarələr və icra xidmətləri arasında əməkdaşlığı təmin etmək üçün protokollar və vahid prosedurlar tərtib edilməlidir.⁴

İcranın səmərəliliyinə yardım üçün CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərində tövsiyə olunur ki, məcburi icranın səmərəli şəkildə həyata keçirilməsi üçün zəruri olan informasiyaların yer aldığı məlumat bazalarını idarə edən bütün dövlət orqanlarının üzərinə, tələb olunan məlumatların təqdim edilməsi məlumatların qorunması haqqında qanunvericiliyə uyğundursa, həmin məlumatları razılaşıdırılmış müddətdə icra məmuruna təqdim etmək vəzifəsi qoyulsun.⁵

İcra məmurunun məlumatlara çıxış əldə etmək imkanı aparılan icra proseduruna aid məlumatlarla məhdudlaşmalıdır. CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərində deyilir ki, məcburi icranı təmin etmək səlahiyyətinə malik şəxslər (icra məmurları) sərəncamlarına şəxsi, konfidensial və ya həssas xarakterli məlumatlar daxil olduqda onların konfidensiallığının təmin edilməsinə görə cavabdehlik daşıyırlar. Bu səbəbdən icra məmurlarına hərtərəfli nəzarət edilməli və cavabdehlər şəxsi aktivləri ilə bağlı hər hansı sorğunun əsaslılığının təmin edilməsi üçün səmərəli hüquqi müdafiə vasitələri ilə təmin edilməlidirlər. Yuxarıda qeyd edilən vəzifəni yerinə yetirmədikləri təqdirdə icra məmurları intizam məsuliyyətinə cəlb edilməlidirlər, həmçinin onlara mülki və cinayət sanksiyaları tətbiq edilə bilər.⁶

Monitoring və nəzarət

³ Rec(2003)17 sayılı tövsiyə, III.6.

⁴ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 40-42.

⁵ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 43.

⁶ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 45.

Beynəlxalq standartlardan aydın görünür ki, qanunverici orqan icra məmuru üçün fəaliyyət mühitinin yaradılmasında mühüm rola malikdir. CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərində müəyyən keyfiyyət standartlarını müəyyənləşdirmək kimi konkret təkliflər yer alır:⁷

Məcburi icra proseslərinin keyfiyyətinə nəzarəti həyata keçirmək üçün hər bir üzv dövlət müstəqil yoxlama sistemi və arabir yerlərdə yoxlamaların aparılması vasitəsilə məcburi icra xidmətlərinin səmərəliliyinin illik əsasda qiymətləndirilməsi məqsədini daşıyan Avropa keyfiyyət standartlarını/meyarlarını müəyyən etməlidir. Bu standartlar aşağıdakıları özündə ehtiva etməlidir: [...]

- *proseslərin sənədləşdirilməsi;*
- *sənədlərin standart forma və məzmununun müəyyən edilməsi;*
- *məlumatların toplanması və milli statistika sisteminin qurulması və bu zaman mümkün olan hallarda CEPEJ-in qiymətləndirmə sxeminin və CEPEJ tərəfindən müəyyən edilmiş ədalət mühakiməsinin mühüm məlumatlarının nəzərə alınması;*
- *məcburi icranı təmin etmək səlahiyyətinə malik şəxslərin işinin səmərəliliyi.*

Keyfiyyət standartlarının müəyyənləşdirilməsindən əlavə, icra məmurlarının fəaliyyətlərinə nəzarət də vacibdir. CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərində nəzarət aşağıdakı kimi müəyyənləşdirilir:

Fəaliyyətlərə nəzarət dedikdə məcburi icranı təmin etmək səlahiyyətinə malik şəxslərin hərəkətlərinin qanuniliyinə nəzarət nəzərdə tutulur. O, qabaqcadan (məcburi icranı təmin etmək səlahiyyətinə malik şəxslərin hərəkətə başlamasından əvvəl) və ya sonradan (məcburi icranı təmin etmək səlahiyyətinə malik şəxslərin hərəkətləri həyata keçirməsindən sonra) "intizam" orqanı tərəfindən həyata keçirilə bilər.⁸

Bu cür monitoring və nəzarət fəaliyyətində İKT-nin istifadəsi qaçılmazdır. Zərurət olduqda monitoring və ya nəzarət intizam sanksiyalarının tətbiqi ilə nəticələnmə bilər:

Məcburi icranı təmin etmək səlahiyyətinə malik şəxslərin fəaliyyətlərinə rəhbərlik və nəzarət edilməsinə görə cavabdeh olan orqanlar məcburi icra xidmətlərinin keyfiyyətinin təmin edilməsində mühüm rol oynayır. Üzv dövlətlər ərazilərində həyata keçirilən məcburi icra fəaliyyətlərinin davamlı olaraq qiymətləndirilməsini təmin etməlidirlər. Bu qiymətləndirmə məcburi icranı həyata keçirən orqanla əlaqəli olmayan kənar orqan (məsələn, peşə qurumu) tərəfindən həyata keçirilməlidir. Üzv dövlətlərin hakimiyyət orqanları məcburi icra fəaliyyətlərinin yoxlanılması zamanı həyata keçirilməli nəzarət prosedurlarını dəqiq müəyyən etməlidirlər.⁹

Kommunikasiya (əlaqə)

Dövlətlər, tərəflərin hüquqlarının təmin edilməsi şərti ilə, icra prosesi barədə məlumatların əlçatanlığını və prosesin bütün mərhələlərində məhkəmənin və icra məmurlarının fəaliyyətlərinin şəffaflığını təmin etmək üçün tədbirlər görməlidirlər.¹⁰

⁷ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 75-77.

⁸ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, sözlük (terminlərin izahı)

⁹ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 78-79.

¹⁰ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 9.

Tərəflərlə kommunikasiyada (əlaqədə) vacib olan amil sənədlərin təqdim edilməsidir. Rec(2003)17 sayılı tövsiyədə sənədlərin təqdim edilməsi ilə bağlı deyilir:

Məcburi icra prosedurları:

sənədlərin təqdim edilməsinin ən səmərəli və uyğun vasitələrini nəzərdə tutmalıdır (məsələn, sənədlərin icra məmurları tərəfindən şəxsən təqdim edilməsi, elektron vasitələrlə, poçt vasitəsilə təqdim edilməsi).¹¹

Bu prinsip sənədlərin təqdim edilməsinin yetərincə inkişaf etmiş sisteminin vacibliyini vurğulayır. Yuxarıda qeyd edilən prinsip dövlətləri ən səmərəli və uyğun təqdim etmə metodlarını tətbiq etməyə və zərurət olduqda elektron vasitələrdən istifadə etməyə dəvət edir. 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplər yaxşı fəaliyyət göstərən və sənədlərin tez və etibarlı şəkildə təqdim edilməsini təmin edən sistemin vacibliyi xüsusi qeyd edilir: *“Tərəflərin lazımi qaydada məlumatlandırılması İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində nəzərdə tutulmuş ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnun zəruri elementidir”*.¹²

CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərində¹³ həmçinin icra tədbirləri və ya məhkəmə icraatı barədə tərəflərə məlumat vermək üçün istifadə edilə bilən nümunəvi sənədlərin hazırlanması təklif olunur.

Kommunikasiya (əlaqə) yalnız sənədlərin təqdim edilməsinə aid deyil. Ümumiyyətlə, 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərdə deyilir ki, qərarların icrası mərhələsində məhkəmə, icra məmurları və tərəflər arasında operativ (məsələn, elektron poçtu vasitəsilə) əlaqə mümkün olmalıdır.¹⁴

*İcra məmurlarının səlahiyyət və vəzifələri hakiminkinə münasibətdə dəqiq müəyyənləşdirilməli və fərqləndirilməlidir.*¹⁵

Bu prinsip icra prosesinin həyata keçirilməsində dəqiq səlahiyyət bölgüsünü təmin etmək üçün icra məmurlarının səlahiyyət və vəzifələrinin konkret olaraq hakimlərinə münasibətdə dəqiq müəyyənləşdirilməsinin vacibliyini təsdiqləyir.

2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərdə həmçinin icra prosesində məhkəmələrin rolu barədə təfsilatlar qeyd edilir:

*Məcburi icra prosesində məhkəmənin həlledici roluna baxmayaraq, həmin prosesdə məhkəmə, məcburi icranı təmin etmək səlahiyyətinə malik şəxs, iddiaçı və cavabdeh arasında səmərəli əlaqə olmalıdır.*¹⁶

Yaxşı kommunikasiya (əlaqə) sistemi həm də icra prosesi barədə məlumatların əlçatan olmasını nəzərdə tutur:

*Bütün maraqlı tərəflər aparılan prosedurlar və işlərin gedişatı barədə məlumatlara çıxış əldə etmək imkanına malik olmalıdırlar.*¹⁷

¹¹ Rec(2003)17 sayılı tövsiyə, II.2.d.

¹² CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 17.

¹³ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 18-22.

¹⁴ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 66.

¹⁵ Rec(2003)17 sayılı tövsiyə, IV.5.

¹⁶ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 10.

¹⁷ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 10.

İcra prosedurlarının potensial iştirakçılara lazımi məlumatlar təqdim edilməlidir. O cümlədən dövlətlər müəyyən edilmiş konkret hədəflərə münasibətdə icra indikatorları yaratmaqla və müxtəlif prosedurların nə qədər vaxt apara biləcəyini göstərməklə həmin iştirakçılara icra xidmətlərinin və prosedurlarının səmərəliliyi barədə məlumatlarla təmin etməlidirlər.¹⁸

CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərində üzv dövlətlər:

borclunun “əlçatan aktivləri ... barədə vahid məlumat bazası yaratmağa” təşviq edilir və onlara “təklif olunur ki, cavabdehin aktivləri barəsindəki məlumatların məcburi icranı təmin etmək səlahiyyətinə malik şəxslər tərəfindən sonrakı prosedurlarda eyni cavabdehin iştirakı ilə yenidən istifadə edilməsinə icazə versinlər”, bu şərtlə ki, “məlumatların yenidən istifadəsi aydın və dəqiq hüquq normaları ilə tənzimlənməlidir (yəni məlumatların saxlanması üçün dəqiq müddətlərin müəyyən edilməsi və s.)”.

Hər bir dövlət orqanı (AİHM-in müvafiq presedent hüququnu nəzərə almaqla) məcburi icra prosesi üzərində adekvat nəzarəti təmin etməli və xidmətlərin səmərəliliyinə görə məsuliyyət daşmalıdır. Rəhbərliyin hesabatları və (və ya) istifadəçilərin rəyləri vasitəsilə hesabatlılığa nail olmaq olar. Hesabatlar elə hazırlanmalıdır ki, məhkəmə qərarının icra edildiyini və yaxud (qərar icra edilmədiyi təqdirdə) tərəflərin bərabərliyinə riayət edilməklə ağılabatan müddətdə həqiqi səylərin göstərildiyini yoxlamaq mümkün olsun.¹⁹

Nəhayət, ayrı-ayrı işlər üzrə hesabatlılıq da önəmlidir: CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsiplərində nəzərdə tutulur ki, məcburi icra prosesinin gedişində cavabdeh məsuliyyətinin dərəcəsi barədə məlumatlandırılmalıdır. Bu məlumatın verilməsində icra məmuru rol oynaya bilər. İddiaçının maraqları təmin edilən kimi bu barədə məlumat iddiaçıya çatdırılmalıdır. Üzv dövlətlər aparılacaq və (və ya) yekunlaşmış icra prosedurları barədə məlumatlandırma (məsələn, konkret cavabdehlərə qarşı icra tədbirlərinin nəticələrinin qeydə alındığı dövlət reyestri vasitəsilə) öhdəliyini tənzimləyən dəqiq qaydalar müəyyən etməyə təşviq edirlər.²⁰ Bu halda da İKT-nin istifadəsi sistemin səmərəliliyini artırma bilər.

3. Azərbaycanın məhkəmə qərarlarının icrası sistemində İKT-nin istifadəsi

Bu fəsildəki məlumatlar ekspertlər tərəfindən hazırlanmış sorğu anketinə əsaslanır. COVID-19 pandemiyası səbəbindən Azərbaycanın icra sistemi haqqında məlumatların toplanması işini vəziyyətə uyğunlaşdırmaq lazım gəldi. Anket əsas maraqlı tərəflərlə (yəni Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin İcra Baş İdarəsi və Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları idarəsi (İKT İdarəsi)) müsahibələr üçün baza qismində istifadə edildi. Müsahibələr milli mütəxəssislər tərəfindən aparıldı.

¹⁸ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 11.

¹⁹ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 41, 46 və 12.

²⁰ CEPEJ-in 2009-cu il tarixli rəhbər prinsipləri, 72 və 73.

3.1. Elektron icra siyasəti və mühiti

Elektron ədliyyə ilə bağlı heç bir strategiya yoxdur. Lakin hazırda belə bir strategiya hazırlanır. Ədliyyə Nazirliyi ilə əməkdaşlıq şəraitində hazırlanan elektron ədliyyə strategiyasında “Elektron icra” informasiya sistemində də diqqət ayrılacaqdır.

Hal-hazırda milli səviyyədə icra qurumu peşə fəaliyyətləri çərçivəsində İT-nin istifadəsi qaydalarını müəyyənləşdirmək səlahiyyətinə malik deyil. Bununla belə, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Vətəndaşlara Xidmət və Sosial İnnovasiyalar üzrə Dövlət Agentliyinin (ASAN) və Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin (NRYTN) təcrübəsi və tövsiyələri nəzərə alınır. Bundan əlavə, İcra Baş İdarəsi (İBi), İKT İdarəsi və Ədliyyə Nazirliyinin digər müvafiq bölmələri prosedur və (və ya) icra tədbirləri ilə əlaqədar məsələlərə dair məlumatları elektron formada çatdırır, elektron xidmətlər təqdim edə və (tələb olunduqda) bu xidmətləri elektron hökumət (e-gov) portalına inteqrasiya edə bilirlər.

Elektron imzaya (e-imza) gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, qanuna əsasən, hər bir icra məmuru elektron imzadan istifadə etmək *imkanına* malikdir. Amma praktikada bu seçim könüllü deyil: “Elektron icra” informasiya sisteminin funksional imkanlarından istifadə etmək üçün elektron imzanın olması əsas şərtidir. “Elektron imza və elektron sənəd haqqında” Qanun bunun hüquqi əsası kimi götürülür. Elektron imzanın verilməsinə Ədliyyə Nazirliyi və NRYTN cavabdehdir.

3.2. İnformasiyalara çıxış imkanı

Yaşayış yeri barədə məlumat əldə etmək

“Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) vasitəsilə borclunun yaşadığı yer barədə məlumat verilə bilər.

“Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) vasitəsilə aktivlər barədə məlumat əldə etmək

Səmərəli icra üçün tələb olunan informasiyaların yer aldığı məlumat bazalarını idarə edən bütün dövlət orqanları və icra barədə məlumatları saxlayan digər qurumlar icra prosesi çərçivəsində icra məmuruna borclu ilə bağlı məlumat verməlidirlər.

Bütün məlumat bazaları arasında inteqrasiyanın olmaması səbəbindən məlumatlara bu qaydada çıxış qənaətbəxş kimi qiymətləndirilir: bu, sürətli, asan, avtomatik, elektron, birbaşa, təhlükəsiz və əsasən etibarlı, ucuz və ya ödənişsiz prosesdir, amma həmin məlumatlar bəzən natamam ola, bəzi hallarda isə etibarlı olmaya bilər.

“Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) vasitəsilə borclunun aktivləri barədə məlumatlara çıxış əldə etmək olar. İcra prosesinə məsul olan icra məmuru müəyyən məlumatlara (məlumat sistemində inteqrasiya olunmuş qurumların elektron məlumatlarına) çıxış əldə edə və ya onları müəyyən şərtlərlə əldə edə bilər.

Reyestrlər və (və ya) məlumat bazaları, demək olar ki, bütün informasiya kateqoriyalarını əhatə edir (banklardakı vəsaitlərin miqdarı və ödənilən vergilər istisna olmaqla):

- Doğum tarixi və yeri.
- Telefon nömrəsi.
- Vətəndaşlıq.
- Elektron poçt ünvan(lar)ı.
- İş yeri və işəgötürən.
- Hüquqi şəxslər üçün identifikasiya nömrəsi.
- Əmək haqlarının miqdarı.
- Bank hesabları haqqında məlumat.
- Bank hesabının vəziyyəti. Bank sirri olduğu üçün hesabda qalan vəsait barədə məlumat əlçatan deyil.
- Ödənilmiş vergi məbləği. Yalnız vergi mübahisəsi işlərində ödənilmiş məbləğlər görünür.
- Daşınar maddi əşyalar (əgər qeydiyyatda alınıbsa).
- Daşınmaz əmlak üzərində hüquqlar.
- Nəqliyyat vasitələri.
- Digər məlumatlara çıxış imkanı: sərhəddən keçmə barədə məlumat, "Elektron məhkəmə" informasiya sisteminin məlumatları, şəxsiyyət vəsiqəsindəki (pasportdakı) məlumatlar, yaxın qohumlar barədə məlumatlar, sürücülük vəsiqəsinin məlumatları, vərəsəlik barədə məlumatlar, əlaqə məlumatları (stasionar və mobil telefon), əcnəbilərin miqrasiya məlumatları, diplom məlumatları, qaçqın statusu barədə məlumatlar, kommunal xidmətlər ("Azərsu" (su təchizatı)) və "Azəriqaz" (qaz təchizatı)) haqqında müqavilələr, notariat hərəkətləri barədə məlumatlar.

Gəmi və təyyarələrin qeydiyyat məlumatlarına çıxış imkanı yoxdur. Həmçinin bəzi bank məlumatları da əlçatan deyil, belə ki, bank hesabı haqqında məlumat əlçatan olur, amma hesabdakı qalıq barədə məlumat həmin hesabın üzərinə həbs qoyulmazdan əvvəl əlçatan olmur. Belə məlumatlara çıxış inteqrasiyadan asılı olaraq dərhal mümkün ola bilər. Bu sözlər internet vasitəsilə məlumatlara təhlükəsiz çıxış imkanı sayəsində icra məmurunun əldə etdiyi məlumatlara da aiddir.

Müvafiq elektron məlumat bazalarının "Elektron icra" informasiya sistemi (EİS) ilə inteqrasiya olunması sayəsində icra məmuru ani sorğular göndərməklə tələb olunan məlumatlara internet vasitəsilə çıxış əldə etmək imkanına malikdir. Hal-hazırda aşağıdakı subyektlərin informasiyaları elektron formada əlçatandır:

- Əhali reyestri.
- Borclunun işəgötürənləri.
- Vergi orqanları.
- Sosial təminat xidmətləri.
- Dövlət reyestrlərini idarə edən orqanlar.
- Torpaq kadastrı xidmətləri.
- Avtonəqliyyat reyestri.
- Ailə əmlakı reyestri (daşınmaz əmlakın vahid reyestri).
- Məhkəmələr.
- Ümumiyyətlə, səmərəli icra üçün tələb olunan informasiyaların yer aldığı məlumat bazalarını idarə edən bütün dövlət qurumları (onların çoxunun məlumatlarına çıxış imkanı vardır, digərləri üzərində isə iş gedir).

- Digər məlumatlar: “Azərsu” və “Azəriqaz”ın məlumatları və fiziki şəxslərin mobil telefon nömrələri.

Məlumatlara elektron çıxış imkanı mövcud deyilsə, icra məmuru həmin məlumatlar üçün rəsmi sorğu verə bilər. Bu, məsələn, aşağıdakılara aiddir:

- Poçt xidmətləri.
- Banklar.

Borcluların reyestri

“Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) həmçinin borcluların reyestri kimi fəaliyyət göstərir.

Xaricdəki informasiyalara çıxış imkanı

Hüquqi yardım barədə hökumətlərarası saziş yoxdursa, borcluların aktivləri barədə məlumatlara xarici kreditorların/xarici icra orqanlarının çıxış əldə etmək imkanı da yoxdur.

Məhkəmələrin və digər orqanların qərarlarının tanınması və icrası Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı çoxtərəfli konvensiyalarla tənzimlənir.²¹ Eyni zamanda, bu cür qərarların tanınması və icrası bir neçə ölkə ilə (Avropa ölkələri arasında Bolqarıstan, Litva və Moldova ilə) bağlanmış hüquqi yardım haqqında ikitərəfli beynəlxalq sazişlərdə öz əksini tapmışdır.

Müsaibə aparılanlar tərəfindən qeyd edildiyi kimi, icra orqanları/məmurları və ya rəsmi reyestrləri aparan qurumlar arasında beynəlxalq səviyyədə məlumat mübadiləsi üçün ümumi sistemin yaradılması transsərhəd əməkdaşlığı üçün faydalı olardı.

3.3. İcra məmurlarının kataloqu

²¹ Azərbaycan Respublikası aşağıdakı çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələrin iştirakçısıdır:

- 10 İyun 1958-ci il tarixli “Xarici arbitraj qərarlarının tanınması və icrası haqqında Konvensiya”.
- 20 mart 1992-ci ildə Kiyevdə imzalanmış “Təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi ilə əlaqədar mübahisələrin həll edilməsi qaydası haqqında Saziş”.
- 22 yanvar 1993-cü ildə Minskə imzalanmış “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında Konvensiya”.
- 7 oktyabr 2002-ci ildə Kişinyovda imzalanmış “Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi yardım və hüquqi münasibətlər haqqında Konvensiya”.

Beynəlxalq Xüsusi Hüquq üzrə Haaqa Konfransı çərçivəsində qəbul edilmiş və əsas məqsədi xaricdə uşaqlar üçün alimentin tutulması və ailənin saxlanması digər formalarının beynəlxalq qaydalarının təmin edilməsi, bu sahədə səlahiyyətli orqanlar arasında universal qarşılıqlı əməkdaşlıq sisteminin yaradılması, aliment barədə qərarların tanınması və icrasının həyata keçirilməsi, həmçinin belə qərarların qısa müddətdə icrası üçün səmərəli tədbirlərin görülməsinin tələb edilməsinə imkanların yaradılması olan “Uşaqlara görə alimentin tutulması və ailənin saxlanması digər formalarının beynəlxalq qaydası haqqında 2007-ci il 23 noyabr tarixli Konvensiyaya” qoşulmaq üçün müəyyən işlər görülür. Belə ki, cari ildə sözügedən Konvensiyalara qoşulma ilə bağlı hazırlanmış qanun layihələri və aidiyyəti sənədlər Nazirlər Kabinetinə təqdim edilmişdir.

Dövlət icra sistemində icra məmurlarının “reyestr” Ədliyyə Nazirliyinin kadr xidməti tərəfindən aparılır. Ədliyyə Nazirliyinin Kadrlar idarəsi haqqında Əsasnamənin 6.18-ci maddəsi ədliyyə işçilərinin mərkəzləşdirilmiş məlumat bazasının (reyestrinin) yaradılması barədədir. Bu reyestr elektron qaydada aparılır və adətən real vaxt rejimində elektron qaydada yenilənir.

Bu reyestr icra məmurları barədə aşağıdakı məlumatları əhatə edir:

- Vəzifə (icra məmuru).
- Doğum tarixi.
- Ünvan və çalışdığı yer.
- Telefon nömrəsi.
- Elektron poçt ünvanı.
- Fərdi identifikasiya nömrəsi.
- Vəzifəyə təyin olunma tarixi.
- Vəzifənin icrasına başlama tarixi.
- Vəzifəni tərk etmə tarixi.
- İcra məmuruna (icra məmurunun köməkçisinə) tətbiq edilmiş intizam tədbirləri.
- Digər məlumatlar, yəni: təhsil, dil bilikləri, mükafatlar, rütbə.

Azərbaycan Ədliyyə Nazirliyinin Kadrlar idarəsi ictimaiyyət üçün açıq olmayan və internet vasitəsilə çıxış əldə etmək mümkün olmayan bu reyestrin aparılmasına nəzarət edir.

3.4. İcra barədə işlərin idarə olunması

“Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) bütün icra məmurları üçün işlərin idarə olunmasının unikal sistemidir. O, Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən mərkəzi səviyyədə aparılır. Texniki standartlar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 sentyabr 2018-ci il tarixli 263 sayılı Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Dövlət informasiya ehtiyatları və sistemlərinin formalaşdırılması, aparılması, inteqrasiyası və arxivləşdirilməsi Qaydaları” ilə müəyyən edilir. Texniki tələblər ASAN tərəfindən müəyyənləşdirilir.

“Elektron icra” informasiya sistemi bu peşənin işlərinin idarə olunması üçün yeganə sistemdir. Onun inkişaf etdirilməsinə görə Ədliyyə Nazirliyi (İcra baş idarəsi) və “*Mütərəqqi ədliyyə xidmətləri və müasir məhkəmə infrastrukturunu*” layihəsi cavabdehdir, bu layihə Azərbaycan hökuməti (Ədliyyə Nazirliyi) və Dünya Bankı tərəfindən müştərək maliyyələşdirilir.

Bu layihə çərçivəsində hal-hazırda sistem layihənin icra qrupu tərəfindən İKT İdarəsinə təhvil verilməkdədir.

3.5. Sənədlərin təqdim edilməsi

Sənədlərin təqdim edilməsinin ümumi qaydaları

Azərbaycanda icra məmuru davam edən məhkəmə çəkişməsi və ya qeyri-monopolistik fəaliyyəti ilə əlaqədar mülki və (və ya) cinayət işlərində məhkəmədənəknar sənədləri və (və ya) məhkəmə sənədlərini təqdim edə bilməz. Bunun əsas səbəbi ondan ibarətdir ki, icra məmurunun fəaliyyəti yalnız icra ilə əlaqədardır. Məhkəmə sənədləri rabitə orqanları və ya məhkəmə sənədlərinin təqdim edilməsinə görə cavabdeh olan xüsusi şəxslər tərəfindən çatdırılır (Mülki Prosesual Məcəllə, maddə 135).

İcra sənədləri barədə bildirişə gəldikdə, bu iş icra məmurunun özü və yaxud köməkçisi və ya tabeliyindəki işçi tərəfindən yerinə yetirilir. Bəzi işlərdə, məsələn, evdən çıxarılma barədə işdə sənədlərin icra məmuru tərəfindən təqdim edilməsinə müəyyən qaydalar şamil olunur. Bəzi sənədlər, şəxsən və ya poçtla təqdim olunmalarından asılı olmayaraq, onlara hüquqi qüvvə verilməsi üçün icra məmuru tərəfindən təqdim edilməlidir. Sənədin təqdim edilməsi iş üçün xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

İcra məmuru tərəfindən təqdim edilən sənədlərin etibarlı sayılması üçün onlar aşağıdakı elementləri özündə birləşdirən təsdiqlənmiş vahid şablonlara uyğun olmalıdır:

- Sənədin ünvan sahibinə çatdırılma tarixi.
- Müəyyən hallarda ünvan sahibinə çatdırılma vaxtı.
- Xidməti həyata keçirən icra məmurunun koordinatları (məsələn, ad(lar), vəzifə, qalan informasiyalar və hər hansı digər məlumatlar: telefon, faks, elektron poçtu.
- Sənədi təqdim edən icra məmurunun imzası.
- İcra sənədləri haqqında məlumatlar, habelə "İcra haqqında" Qanunun 7-ci maddəsində göstərilən tərəflər barəsində zəruri məlumatlar (icra sənədi barədə informasiya, iddiaçı barədə təfərrüatlar, borclu barədə təfərrüatlar, icra məmurunu identifikasiya edən məlumatlar).

Sənədi ünvan sahibinin ünvanına şəxsən çatdırmaq mümkün olmadığı halda sənəd aşağıdakı şərtlər mövcud olduqda başqa şəxsə (resipiyentə) verilə və eyni zamanda SMS bildirişi vasitəsilə rəsmi qaydada göndərilə bilər (Mülki Prosesual Məcəllənin 135-ci maddəsi):

- Resipiyent sənədi qəbul edir.
- Resipiyent sənədi ala bilər.
- Resipiyent aşağıdakıları göstərir: adı, soyadı, ünvanı, ünvan sahibi ilə əlaqəsi (qohum, dost, işçi).
- Sənədin konfidensiallığına riayət edilir (sənəd bağlı zərfdə təqdim edilir).

Ünvan sahibinin yaşayış yeri təsdiqlənsə də sənədin ona çatdırılması mümkün olmadıqda sənəd ünvan sahibi ilə birlikdə yaşayan yetkinlik yaşına çatmış ailə üzvlərindən birinə verildiyi təqdirdə ünvan sahibinə təqdim edilmiş sayılır. Həmin ünvanda ailə üzvləri olmadıqda sənəd ərazidəki bələdiyyəyə və ya icra orqanına və ya şəxsin iş yerinə təqdim edilə bilər.

Ünvan sahibinin ölkədə məlum yaşayış və ya iş yeri olmadıqda icra məmuru ünvan sahibinin sonuncu məlum ünvanına məktub göndərir. Həmçinin ünvan sahibinin axtarışı da həyata keçirilə bilər.

Sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsi

Sənədlər müəyyən şərtlər daxilində icra məmurları tərəfindən elektron poçt və SMS bildirişi vasitəsilə elektron qaydada təqdim edilə bilər. Bunun üçün ünvan sahibinin ilkin razılığı tələb olunmur. Ünvan sahibi elektron poçt ünvanını təqdim edərsə, icra məmuru onu rəsmi ünvan olaraq qəbul edə bilər.

Mülki Prosesual Məcəllədə “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq edildiyi hallar fərqləndirilir. “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq edildiyi məhkəmələrdə mülki işlərdə iştirak edən şəxslər “Elektron məhkəmə” informasiya sistemində qeydiyyatdan keçiblərsə, məhkəmə sənədləri onların həmin sistemdə yaradılan “elektron kabinetlərinə” daxil edilir və bu barədə məlumatlar bu sistem vasitəsilə elektron formada (elektron poçt, SMS və s. vasitəsilə) onlara göndərilir. “Elektron məhkəmə” informasiya sisteminin tətbiq edildiyi məhkəmələrdə mülki işlərdə iştirak edən şəxslər “Elektron məhkəmə” informasiya sistemində qeydiyyatdan keçməyiblərsə, məhkəmə sənədləri barədə məlumat onların təqdim etdiyi mobil telefon nömrəsinə bu sistem tərəfindən SMS vasitəsilə göndərilir. Kommersiya işlərinə gəldikdə, məhkəmə sənədləri proses iştirakçılarının “Elektron məhkəmə” informasiya sistemində yaradılan “elektron kabinetlərinə” daxil edilir və bu barədə məlumatlar bu sistem vasitəsilə elektron formada (elektron poçt, SMS və s. vasitəsilə) onlara göndərilir. Elektron xidmətlərdən tez-tez istifadə edilmir, amma SMS bildirişləri tez-tez istifadə olunur.

Sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsi icra prosesini sürətləndirə bilər, amma sənədin çatdırıldığını (oxunduğunu) təsdiqləmək məsələsi həll edilməlidir.

3.6. İcra prosedurları

İcra prosesi barədə ümumi məlumat

Məhkəmə qərarları və digər icra sənədləri daxil olmaqla sənədlər aşağıdakılar tərəfindən icra üçün elektron qaydada göndərilir:

- Ali Məhkəmə (mümkündür, tətbiqi nəzərdə tutulub).
- Apellyasiya Məhkəməsi (mümkündür, tətbiqi nəzərdə tutulub).
- Birinci instansiya məhkəməsi.
- Notariat orqanları.

Qanunvericilik normalarına əsasən, məcburi icra səlahiyyəti icra məmuruna məxsusdur. İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 150-ci maddəsinə əsasən, inzibati orqanlar verdikləri qərarların icrasını təmin etmək səlahiyyətinə malikdirlər. Bundan əlavə, hakim və ya hakim tərəfindən təyin edilmiş şəxs icranı təmin edə bilər (İnzibati Prosesual Məcəllənin 116 və 118-ci maddələri).

İcra məmuru aşağıdakı fəaliyyətləri həyata keçirir:

- **Borclunun sərəncamında olan daşınar əmlakın üzərinə həbs qoymaq** (əsas fəaliyyət – təxirəsalınmaz hallarda o, bu tədbiri o öz mülahizəsinə əsasən tətbiq edə bilər (protokol əsasında); məhkəməyə təqdimat verməklə məhkəmə qərarı əsasında həyata keçirilən ümumi fəaliyyət).
- **Üçüncü şəxsin sərəncamında olan daşınar əmlakın üzərinə həbs qoymaq** (məhkəməyə təqdimat verməklə məhkəmə qərarı əsasında həyata keçirilən ümumi fəaliyyət).
- **Daşınmaz əmlakın üzərinə həbs qoymaq** (əsas fəaliyyət – təxirəsalınmaz hallarda o, bu tədbiri o öz mülahizəsinə əsasən tətbiq edə bilər (protokol əsasında); məhkəməyə təqdimat verməklə məhkəmə qərarı əsasında həyata keçirilən ümumi fəaliyyət).
- **Gəlirlərə həbs qoymaq** (əsas fəaliyyət. İcra məmuru birbaşa tələb irəli sürür).

- **Bank hesabına və digər əmanətlərə həbs qoymaq** (əsas fəaliyyət – təxirəsalınmaz hallarda o, bu tədbiri o öz mülahizəsinə əsasən tətbiq edə bilər; məhkəməyə təqdimat verməklə məhkəmə qərarına əsaslanan ümumi fəaliyyət).

Daşınar əmlakın üzərinə həbs qoyulması

İcra məmuru üzərinə həbs qoyulmuş daşınar əmlakın hərracda satışı barədə sifariş verə bilər. Lakin hərrac icra məmuru tərəfindən deyil, ixtisaslaşmış təşkilatlar tərəfindən keçirilir.

Elektron hərracların istifadəsi mümkündür, amma onlar yalnız vergi borcları ilə məhdudlaşır. Bu halda alıcı əvvəlcədən qeydiyyatdan keçməli və depozit ödəməlidir. Hərracda ilk təklif üçün müddət 48 saatdır. Hərrac zamanı təkliflər arasında fasilə 5 dəqiqə müəyyən edilmişdir. Heç bir təklif olmadıqda və ya təklif minimum qiymətdən aşağı olduqda əmlak ikinci hərrac zamanı satışı çıxarıla bilər.

Daşınmaz əmlakın üzərinə həbs qoyulması

İcra məmuru üzərinə həbs qoyulmuş daşınmaz əmlakın açıq hərracda satışı barədə sifariş verə bilər. Lakin satışın özü ixtisaslaşmış təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir.

İcra Məcəlləsinin layihəsində süni intellektdən istifadə etməklə daşınmaz əmlakın üzərinə həbs qoymaq imkanı nəzərdə tutulur.

Elektron hərracların keçirilməsi mümkün olduqda təklifin müddəti “*İcraçı məmurunun sifarişi əsasında elektron hərracın keçirilməsi Qaydalarının*” layihəsində nəzərdə tutulur. Hərracda ilk təklif üçün müddət 48 saatdır. Hərrac zamanı təkliflər arasında fasilə 3 dəqiqə müəyyən edilmişdir.

Bank hesablarının üzərinə həbs qoyulması

Borclular vergi ödəyicisidirsə, icra məmuru borcluların bank hesablarının üzərinə həbs qoymazdan əvvəl Dövlət Vergi Xidmətinin (vergi orqanı) məlumat bazası vasitəsilə onların bank hesabları barədə məlumatlara elektron qaydada çıxış əldə edir. Lakin bu cür məlumatlar yalnız borclunun müəyyən bankda aktiv hesaba sahib olub-olmaması ilə məhdudlaşır. Belə bank hesablarında olan vəsaitlərin miqdarı barədə məlumatlara isə çıxış imkanı yoxdur.

Banklarla kommunikasiyaya gəlincə, ayrı-ayrı banklarla əlaqə yazılı şəkildə həyata keçirilir.

Bank hesablarının üzərinə elektron qaydada həbs qoyulması mümkün deyil. Həmçinin hər hansı vəsaitin köçürülməsi ilə bağlı banka elektron qaydada müraciət etmək də mümkün deyil.

Əmək haqqının üzərinə həbs qoyulması

İcra məmuru sosial təminat qurumları və “Elektron icra” informasiya sistemi (EİS) vasitəsilə borclunun məvəcbi barədə məlumat əldə edə bilər. Məlumatları Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin müvafiq məlumat mənbəyindən elektron qaydada əldə etmək olar.

Həbsqoyma proseduru elektron şəkildə həyata keçirilə bilməz. Həmçinin hər hansı vəsaitin köçürülməsi ilə bağlı işgötürənə elektron qaydada müraciət edilə bilməz.

3.7. Monitoring və nəzarət mexanizmlərində İT-nin istifadəsi

İcra məmurunun fəaliyyətlərinə nəzarət İBİ və (və ya) səlahiyyətli hakim tərəfindən həyata keçirilir.

Nəzarət aşağıdakılara şamil olunur:

- İcra məmurunun qanunla nəzərdə tutulan bütün peşə fəaliyyətləri.
- Fəaliyyəti zamanı yol verdiyi səhvlər və ya sui-istifadə halları.
- Fəaliyyətin olmaması və ya fəaliyyətlərin həddən artıq uzun sürməsi.
- Dövlət orqanlarına qarşı qərarların icra edilməməsi.
- Həddindən artıq yüksək xərclərin və ya ödənişlərin olması.
- Qanunsuz praktika.
- Məlumatın olmaması və ya çatışmaması.

Bəzi hallarda vaxtaşırı yerlərdə yoxlamalar aparmaqla həyata keçirilən müntəzəm nəzarətdən əlavə, müəyyən hallarda nəzarət həm də hüquqi və fiziki şəxslərin, dövlət qurumlarının şikayətləri əsasında, daxili təhlil nəticəsində, hüquqi və fiziki şəxslərin, dövlət qurumlarının şikayətləri əsasında, habelə yerli qurumların rəhbərlərinin və ya məhkəmənin müraciəti əsasında xəbərdarlıqsız həyata keçirilə bilər.

EİİS-dən əldə edilən idarəetmə məlumatları icranın gedişini/səmərəliliyini mərkəzi səviyyədə qiymətləndirmək üçün istifadə olunur. Bu cür idarəetmə məlumatları yerli personalla paylaşılır. Göstəricilərə (indikatorlara) aşağıdakılar daxildir:

- **İşlərin ümumi həcminə dair rəqəmlər:**
 - Dövrün əvvəlində yığılmış iş yükü
 - Müəyyən dövr ərzində qəbul edilmiş işlər
 - Müəyyən dövr ərzində yekunlaşmış işlər
 - Dövrün sonunda həll olunmamış qalan işlər
 - Görülən icra tədbirləri
 - Kreditorların (tələbkarların) növü üzrə işlərin sayı
- **İcranın əsasına görə işlərin sayı**

Bu göstəricilər işlərin idarə olunmasının hazırkı sistemi xaricində istifadə olunur.

 - İcra vərəqəsi
 - İcra qeydi
 - Növlərinə görə icra tədbirlərinin sayı
- **Açıq qalan işlərin orta (yaxud median) qalma müddəti:** icraatı “müvəqqəti dayandırılan” işlər və bəzi növ işlər (aliment tələbləri, uşaqla görüşmə).
- **Uğurlu icranın faizi**
- **İddia tələblərinin dəyərinin səviyyələri və tələblərin qalma müddəti üzrə yığım faizləri**
- **İşlərin bağlanma faizi**
- **Məhkəmələrin etirazlarla bağlı qərar çıxarması üçün müddət:** icra məmurunun hərəkətlərinə etirazlar qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada icra qurumunun rəhbərinə və ya Baş icra

məmuruna təqdim olunur. Bu prosesə elektron nəzarət mümkündür. Qərardan 10 gün ərzində şikayət verilə bilər.

- **Daşınar əmlakın satışlarının sayı və uğurluluq faizi:** İBİ-nin kredit borcları şöbəsi (İİS xaricində).
- **Daşınmaz əmlakın satış qiymətinin həmin əmlakın qiymətləndirilmiş dəyərinə nisbətə faizi:** İBİ-nin kredit borcları şöbəsi (işlərin idarə olunması sistemi (İİS) xaricində).
- **Daşınmaz əmlakın hərrac yolu ilə satışı prosesində təkliflərin sayı:** İBİ-nin kredit borcları şöbəsi (İİS xaricində).
- **Barışıq sazişi ilə, məsələn, borcun hissə-hissə ödənilməsi barədə razılaşma ilə həll olunan işlərin sayı**
- **Likvidlik:** bu göstərici yalnız məhdud çərçivədə istifadə olunur: bu, borcların əmək haqlarına yönəldiyi işlərdə olur
- **İcranın mümkünlüyü:** bunu müəyyənləşdirmək mümkündür, amma bununla bağlı hesabatlar tərtib edilmir.
- **Vəsaitlərin saxlanması öhdəliyi** (bunlar borclulardan alınmış pullardır, həmin vəsaitlərdən qabaqcadan ödənilmiş xərclər və icra şöbəsinin haqqı çıxılır): saxlama ilə bağlı hesabatlılıq mövcuddur, amma "Elektron icra" informasiya sisteminin tərkib hissəsi deyil.

3.8. Texniki aspektlər

Elektron ədliyyə sistemində milli səviyyədə fəaliyyətlərin qarşılıqlı əlaqəsi mövcuddur. Elektron ədliyyə üçün milli standartlar, o cümlədən semantik standartlar (kargüzarlıq qaydaları) və məlumatlara çıxış siyasətinə dair standartlar mövcuddur. Onlar "Ədliyyənin inkişafına dair Dövlət Proqramında" müəyyən edilmişdir.

İnformasiyaların təhlükəsiz şəkildə çatdırılması üzrə milli infrastruktur, yəni elektron hökumət və AZSTAT şəbəkəsi sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsinə və həssas məlumatların mübadiləsinə şərait yaradır. Elektron çatdırma platforması ASAN və Xüsusi Dövlət Mühafizə Xidməti tərəfindən qorunur.

Məhkəmə sistemində xidmətlərin və məlumatların yerləşdirilməsi (hostinqi) AzInTelecom Data Mərkəzinin binasında Ədliyyə Nazirliyinin öz Data Mərkəzində (əsas və ehtiyat – TIER 3 səviyyəsi, UPTIME təşkilatı tərəfindən təsdiqlənmişdir) təşkil edilir.

Texniki dəstək xidməti ədliyyə sistemi səviyyəsində həyata keçirilir. İş saatları ərzində İKT dəstək xidmətinin müraciətlərə reaksiyasının müddəti bir saatdır (informasiya sistemindən asılı olaraq).

Transsərhəd elektron ədliyyə fəaliyyətləri üçün uyğun olan elektron identifikasiya (eID) sxemi gündəmdə deyil. Azərbaycan eIDAS rəqlamentinin elektron imza və elektron möhür barədə tələblərini ("*Elektron imza və elektron sənəd haqqında*" və "*İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında*" Azərbaycan Respublikasının qanunları) yerinə yetirmişdir.

Azərbaycan informasiyaların İKT vasitəsilə emalı üzrə milli xidmətləri, məsələn, səsələrin tanınması, məhkəmə və notariat prosedurlarının səs yazısının aparılması xidmətlərini dəstəkləyir. Lakin icra prosedurlarında bu xidmətlər nəzərdə tutulmayıb.

Azərbaycan elektron sübutların toplanmasını və məhkəmələrdə istifadəsini dəstəkləyir. İcra prosedurlarında elektron sübutların toplanması və istifadəsi ilə bağlı hər hansı məlumat yoxdur.

3.9. İKT təlimləri

Elektron ədliyyə sektorunda bu peşədə çalışanlara elektron bacarıqların öyrədilməsi üzrə siyasət və proqramlar mövcuddur. Bu tədbirlər iş planına daxil edilmişdir (Ədliyyə Nazirliyi haqqında Əsasnamə).

Elektron ədliyyə sektorunda icra məmurlarına elektron bacarıqların öyrədilməsi üzrə siyasət və proqramların mövcudluğuna gəlincə, İBİ Ədliyyə Akademiyasının müvafiq təlim proqramlarını qeyd etmişdir. Amma İKT İdarəsi bu cür proqramların hələ hazırlanmaqda olduğunu bildirmişdir.

4. Azərbaycanın məhkəmə qərarlarının icrası milli sistemə dəstək üçün İKT həllərinin inkişaf etdirilməsinə dair tövsiyələr

4.1. Elektron icra siyasəti və mühiti

Azərbaycan elektron ədliyyə tətbiqlərinin işlənilib hazırlanmasında olduqca istəklili olsa da, elektron icra daxil olmaqla bütövlükdə elektron ədliyyə strategiyası hələ də yoxdur.

Ekspertlər bu fikirdədirlər ki, müasir elektron vasitələrlə məlumatların yayılması prosesinin inkişaf etdirilməsi bütövlükdə məhkəmə sistemi üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir: o, səmərəliliyin qiymətləndirilməsinə imkan yaradacaq və hüquqi prosedurları sadələşdirəcək və qısaldacaq.

İnformasiya texnologiyalarının inkişafı və icra fəaliyyətlərində tətbiqi bütövlükdə elektron ədliyyə strategiyasının bir hissəsi hesab edilməlidir. Məsələn, məhkəmə sistemində elektron texnologiyaların istifadəsi elektron icra sahəsində onların istifadəsi ilə sıx bağlıdır.

İnformasiya texnologiyaları alətlərinin (elektron cərimələr, elektron hərrac, məlumatların yalnız elektron vasitələrlə mübadiləsi, elektron həbsqoyma, sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsi, elektron nəzarət və s.) tətbiqi siyasəti hökumət, Ədliyyə Nazirliyi və İBİ tərəfindən birgə nəzərdən keçirilməlidir. Bu, məcburi icranı (borcların yığılmasını) təmin etməkdən ötrü icra qurumları (icra məmurları, vergi orqanları) və kredit təşkilatları arasında elektron məlumat mübadiləsinin təşkili üçün tələb olunan vahid prosedurların tətbiq edilməsinə imkan yaradar və beləliklə borcların yığılması prosedurları daha səmərəli olar.

Avropadakı elektron ədliyyə/elektron icra mühitinə daha yaxından nəzər saldıqda aşağıdakı inkişaf proseslərini görə bilərik ki, onlar da Azərbaycanın hakimiyyət orqanları tərəfindən nəzərə alınmalıdır:

- Kommunikasiya (əlaqə): bütün məhkəmə orqanlarının, vəkillərin, icra məmurlarının və notariusların elektron formada əlaqədə olmasına imkan yaradan elektron portalların yaradılması.

- Tərəflərin öz işlərinin materiallarına elektron qaydada çıxış əldə etməsi və icra məmuru ilə elektron formada əlaqə saxlaması.
- Qərar və qəraradlar barədə məlumat bazasının yaradılması: qərar və qəraradlar barədə məlumat bazası sorğu əsasında məhkəmə qərarlarının surətlərinin elektron formatda effektiv və operativ şəkildə vəkillərə, icra məmurlarına və notariuslara çatdırılmasını təmin edir.
- Elektron təqdimmə alətlərinin yaradılması: sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsi ədliyyə sisteminin rəqəmsallaşdırılmasında əlavə bir mərhələdir.
- Ödənişsiz rəqəmsal platforma: pulsuz hüquqi yardım almaq hüququ olan şəxslərin müraciətlərinin araşdırılması üçün mərkəzi proqram təminatının/rəqəmsal platformanın yaradılması.
- Elektron ödənişlər: məhkəmə orqanlarına hüquqşünaslar üçün elektron ödənişlər edilməsinə imkan verən platformanın yaradılması.
- Məhkəmə sistemində kommunikasiyalarda (əlaqələrdə) elektron imzanın istifadəsi.
- Borcluların elektron reyestri və əmlak üzərinə həbs qoyma aktlarının elektron reyestri.
- Elektron hərracın inkişafı.
- Bank hesablarının üzərinə həbs qoyulması üçün alətlərin hazırlanması.
- Kargüzarlığın modernləşdirilməsi: sənədlər də daxil olmaqla bütün məlumatların onlayn qaydada saxlanması.

Nəhayət, qanunvericiliyə tənqidi yöndən nəzərə salmaq və elektron icranı asanlaşdırmaq faydalı ola bilər. Elektron icraya gəldikdə, yaxşı hazırlanmış qanunvericilik bazası aparıcı qüvvə rolunu oynayacaqdır: məlumat bazalarının strukturunu, məzmununu və funksional uyğunluğunu təsvir edən, habelə məlumat əldə etmə hüquqlarını və müvafiq məlumatların lazımı qaydada hüquqi emalını tənzimləyən qanunvericilik işlək elektron icra sisteminin yaradılması üçün faydalı alət olacaqdır.

4.2. İnformasiyalara çıxış imkanı

Elektron icra kontekstində məlumatlara çıxış əldə etmək mühüm əhəmiyyət daşıyır. İcranın predmeti barədə informasiyaları tapmağa imkan yaradan elektron məlumat bazaları mövcud olmadan elektron icra təmin edilə bilməz.

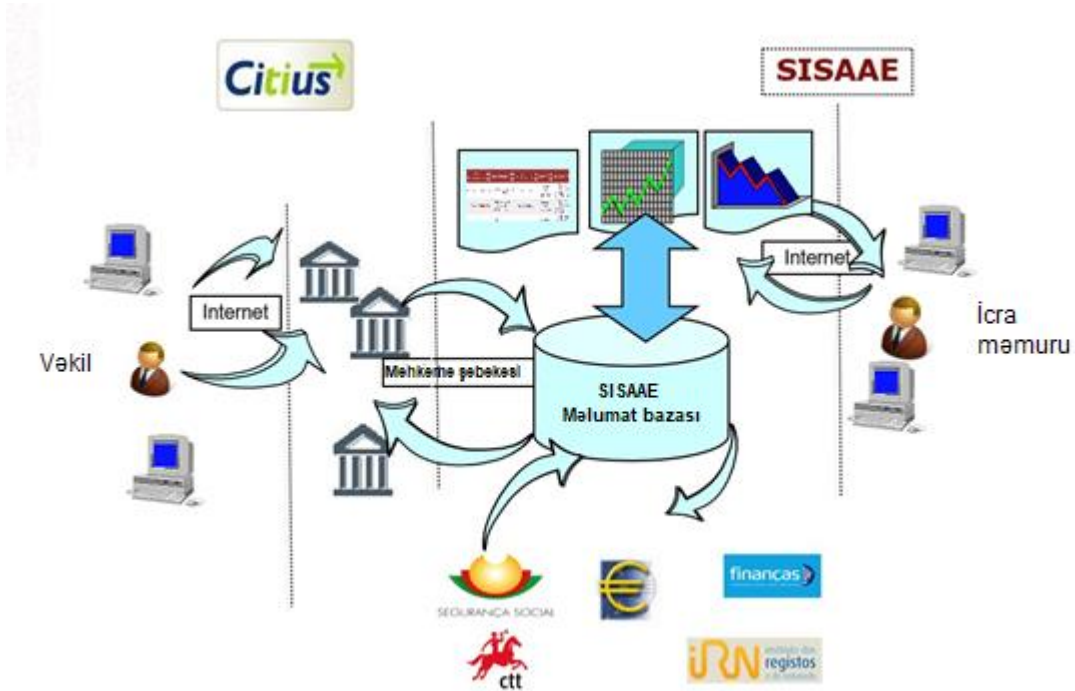
Məlumatların bu cür əldə edilməsində iki vacib element mühüm əhəmiyyət daşıyır: a) məlumat bazalarının tərkibinin tamlığı və b) məlumat bazalarının qarşılıqlı əlaqəsi.

Borclunun aktivləri barədə informasiyaların yer aldığı məlumat bazaları bu tələblərə əsas etibar ilə cavab verir.

Bununla belə, Azərbaycan məlumatlara bu cür çıxış imkanlarını genişləndirməyi nəzərdən keçirə bilər.

“Ədliyyə sektorunda informasiya sistemlərinin funksional uyğunluğu haqqında” AŞ Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec(2003)14 sayılı tövsiyəsi funksional uyğunluq tələblərini, sistemlər arasında əlaqəyə imkan yaradan inteqrasiya strategiyasının hazırlanmasını özündə ehtiva edir. Məlumatların qorunmasına dair qanunvericiliyə riayət edilməsi şərti ilə müxtəlif dövlət orqanları və özəl qurumlar arasında əməkdaşlıq çoxsaylı mənbələrdən cavabdehlərin aktivləri barədə məlumatları tez bir zamanda əldə etmək üçün vacibdir.

Məsələn, Portuqaliyanın icra sistemini götürsək, bu sistemdə bir əsas elektron hökumət platforması (CITIUS) var.²² İcra məmurlarının sərəncamında bir neçə informasiya platforması vardır, onların arasında ən önəmlisi SISAAE adlanır. SISAAE internet şəbəkə xidməti vasitəsilə CITIUS ilə əlaqə qura bilir. SISAAE icra prosesi zamanı icra məmurlarının bütün prosessual əməliyyatları həyata keçirməsinə imkan verən informativ alətdir. Bu alətin vasitəsilə icra məmurları prosesdə iştirak edən tərəflərə və icra prosesinə aidiyyəti olan hər hansı üçüncü tərəflərə bütün bildiriş və məlumatları göndərə və ala bilirlər. SISAAE icra məmurlarına borclunun aktivləri barədə bütün məlumat bazalarına, məsələn, vergi, maliyyə məlumatı bazalarına, əmək, sosial təminat, kommertiya reyestrlərinə, avtomobillərin, gəmilərin, təyyarələrin, daşınmaz əmlakın və digər əmlakların reyestrlərinə, bank hesabları və fond birjasının səhmləri barədə məlumatlara və sairəyə birbaşa çıxış əldə etmək imkanı verir. SISAAE onlara imkan verir ki, dərhal və onlayn rejimində aktivləri müsadirə etsinlər və (və ya) aktivlərin üzərinə həbs qoysunlar.

Yaşayış yeri barədə məlumat əldə etmək

EİS vasitəsilə borclunun yaşadığı yer barədə məlumat əldə etmək olar.

Amma ortaya çıxma biləcək problem əhali reyestrlərinin dəqiqliyi ilə bağlıdır. Digər ölkələrdəki ekspertlərin qeyd etdiyi kimi, bu cür qeyri-dəqiqliyin səbəblərindən biri yaşayış yerinin düzgün qeydiyyatı əldə edilməsinə görə sanksiya sisteminin olmamasıdır. Əhali reyestrində yaşayış yerini düzgün qeydiyyatı əldə etməyə və ya qeydiyyatı əldə etməyə görə cərimələrin tətbiqi bu sistemi daha etibarlı hala gətirə bilər (məsələn, Niderland nümunəsinə bax).

²² <https://www.citius.mj.pt/portal/default.aspx>.

Düzgün olmayan məlumat o deməkdir ki, icra məmuru borclunun yaşadığı yeri müəyyənləşdirmək üçün alternativ mənbələrdən istifadə etməli olacaq. Vergi idarəsi kimi bəzi dövlət qurumları hər hansı şəxsin yaşayış yeri barədə daha dəqiq məlumatlara malikdir. Vergi orqanlarında adətən şəxsin vergi idarəsinə müraciət etdiyi ünvan istifadə olunur (məsələn, gəlir vergilərinin qaytarılması üçün). Müsbət hal odur ki, Azərbaycanın icra məmuru da bu məlumatlara çıxış imkanına malikdir.

“Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) vasitəsilə aktivlər barədə məlumat əldə etmək

Aydın məsələdir ki, məlumatlara çıxış imkanı kifayət qədər asanlaşdırılacağı təqdirdə icra prosedurlarının səmərəliliyi artacaqdır. Azərbaycanda müvafiq elektron məlumat bazalarının “Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) ilə inteqrasiya olunması sayəsində icra məmuru ani sorgular göndərməklə tələb olunan məlumatlara internet vasitəsilə çıxış əldə etmək imkanına malikdir.

Azərbaycanda məlumatların elektron qaydada əldə edilməsini tənzimləyən yetərinə inkişaf etmiş sistem artıq mövcuddur. Azərbaycan bu sistemi daha da inkişaf etdirmək barədə düşünərsə, onun qarşılıqlı əlaqələliyinə diqqət yetirə bilər.

Xüsusilə Baltıqyanı ölkələrdə icra məmurunun dərhal, asanlıqla və fərqli mənbələrdən məlumat əldə etməsinə imkan yaradan yetərinə inkişaf etmiş İT sistemləri var. Məsələn, *Latviya* 2012-ci ildə İcra İşlərinin Reyestrini (REC) tətbiq etdi. İcra işlərinin uçotunu aparmaqla yanaşı, bu sistem digər dövlət məlumat sistemləri ilə də əlaqələndirilir (məsələn, Nəqliyyat Vasitələrinin və Onların Sürücülərinin Dövlət Reyestri, Dövlət Gəlirləri Xidmətinin və Dövlət Sosial Sığorta Agentliyinin məlumat bazaları, Müəssisələrin Reyestrində, Kadastr Reyestrində, Kompüterləşdirilmiş Vahid Dövlət Torpaq Reyestrində saxlanılan informasiya sistemləri). Bu qarşılıqlı əlaqələr REC-də qeydiyyatda alınmış borcluların yaşayış yeri, əmlakı və gəlirləri ilə əlaqədar onlayn məlumatların alınmasını təmin edir. Bəzi reyestrlər, məsələn, Kompüterləşdirilmiş Vahid Dövlət Torpaq Reyestri məlumatların monitorinqini təmin edir: borclu daşınmaz əmlakını Torpaq Reyestrində qeydiyyata aldırən kimi İcra İşlərinin Reyestrində dərhal bu barədə bildiriş gəlir ki, bu da icra məmurlarının borclunun əmlakından borcun tutulması barədə akt tərtib etməsinə imkan verir. Buna bənzər İcra Məmurlarının İnformasiya Sistemi *Litvada* (AIS) və *Portuqaliyada* (SISAAE) fəaliyyət göstərir.

Litvada borclunun gəlirləri və aktivləri barədə məlumatlar İcra Məmurlarının İnformasiya Sistemi (AIS) (icra işlərinin idarə olunması sistemi) vasitəsilə toplanılır. Bu sistem elektron məlumat mübadiləsi apara bilən 30 müxtəlif reyestrə daxil olan məlumatları emal edir.²³ Bundan əlavə, icra məmuru bütün banklardan (elektron) məlumatlar alır.

Borcluların reyestrinin və ya əmlak üzərinə həbs qoyma aktlarının reyestrinin yaradılması

“Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) həmçinin borcluların reyestri kimi fəaliyyət göstərir. Bu baxımdan Niderland, Belçika və Litva kimi digər ölkələrdəki inkişaf proseslərinə nəzərə salmaq maraqlı ola bilər. Bu ölkələrdə əmlak üzərinə həbs qoyma aktlarının reyestri də mövcuddur. Belə reyestrə giriş

²³ İcra Məmurlarının İnformasiya Sistemi (AIS) haqqında Əsasnamə (ingilis versiyası mövcud deyil) – reyestrlərin siyahısı 19.1-19.30-cu bəndlərdə verilmişdir. Sənədi buradan əldə etmək olar: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.431702?ifwid=pflfev2t6>.

ayrı-ayrı ölkələrdə fərqlidir. Məsələn, Litvada bu reyestr ictimaiyyət üçün açıq sayılır, digər ölkələrdə (Belçika) bu reyestrə giriş məhduddur (giriş icra məmurları və vergi orqanları üçündür), Niderlandda isə yalnız icra məmurlarının ona girişinə icazə verilir.

4.3. İcra məmurlarının kataloqu

Ədliyyə Nazirliyinin Kadrlar idarəsi tərəfindən aparılan icra məmurları kataloqu digər ölkələrdə bu cür reyestrlərin təşkilinə uyğundur. O, digər ölkələrdə ictimaiyyət üçün açıq reyestr sayılır.

Qeyd ediləsi bir məqam kataloqa girişlə bağlıdır. Azərbaycanda bu reyestr ictimaiyyət üçün açıq deyil onlayn rejimində əlçatan deyil. Məsələn, Avropa İttifaqı ərazisində Avropa Məhkəmə Əməkdaşları Birliyi tərəfdaşları ilə birlikdə Aİ-nin bütün üzv dövlətlərinin icra məmurlarının ictimaiyyət üçün açıq olan ümumavropa məlumat bazasını hazırlayır (FAB – “Find a Bailiff” (“İcra məmurunu tap”) layihəsi).

4.4. İcra işlərinin idarə olunması

Azərbaycanın “Elektron icra” informasiya sistemi (EİİS) bütün icra məmurları üçün işlərin idarə olunması üzrə unikal sistemdir və artıq yetərincə inkişaf etmişdir. İcra işinin materiallarına aid elektron məlumatlar İBİ ilə razılaşdırıldıqdan sonra Ədliyyə Naziri tərəfindən müəyyən edilən prosedurlara uyğun olaraq informasiya və elektron kommunikasiya texnologiyalarından istifadə edilməklə icra məmurunun idarəsində emal olunur, qeydə alınır və saxlanılır.

Azərbaycanın hakimiyyət orqanları Avropada mövcud olan aşağıdakı tendensiyaları nəzərdən keçirə bilərlər.

İcra işinin materialları və icra prosedurları ilə bağlı məlumatlar *yalnız elektron formatda* emal oluna bilər. İcra işinin materialları elektron formatda olduğu halda icra məmuru tərəfindən alınan və göndərilən yazılı məlumatlar rəqəmsallaşdırılmalıdır. Yazılı sənədlər müəyyən edilmiş prosedurlara uyğun olaraq emal oluna, elektron formatda saxlanıla və məhv edilə bilər. Rəqəmsal nüsxədə sənədin rəqəmsallaşdırılmasının vaxtı və bu işi həyata keçirmiş şəxs göstəriləlidir. Rəqəmsal nüsxədə rəqəmsallaşdırmanı həyata keçirmiş şəxsin gücləndirilmiş elektron imzası olmalıdır. Yazılı sənədi rəqəmsallaşdırmaq mümkün olmadığı halda (məsələn, hüquqi səbəblərə görə) icra məmuru sənədləri yalnız yazılı formada saxlamaq üçün əsaslandırılmış sənəd tərtib edir və elektron icra materiallarına bu barədə qeyd daxil edir.

Onu da qeyd etməyə dəyər ki, bir çox Avropa ölkəsində ədliyyə naziri və (və ya) peşə təşkilatları tərəfindən müəyyən edilmiş prosedurlara uyğun olaraq icra prosesi iştirakçıları və digər maraqlı şəxslər icra işinin elektron materiallarına çıxış əldə etmək və oradakı sənədlərin surətlərini əldə etmək hüququna malikdirlər. Bundan əlavə, belə şəxslər yekunlaşmış icra işinin materiallarına qanunvericilikdə müəyyən edilən qaydaya çıxış əldə etmək hüququna malikdirlər. Bu halda icra məmurunun idarəsi bu hüquqların həyata keçirilməsi üçün zəruri texniki şərtləri təmin edir.

İcra prosesinin tərəfləri və maraqlı şəxslər icra icraatına aid bütün sənədləri və məlumatları elektron

formatda və elektron rabitə vasitələrindən istifadə etməklə icra məmuruna təqdim etmək hüququna malikdirlər. Bu halda həmin şəxslərin kimliyini, məsələn, elektron imzadan və ya başqa vasitələrdən istifadə etmək yolu ilə (məsələn, Litvada olduğu kimi elektron bank sistemindən istifadə etməklə) və ya icra işlərinin idarə olunması sistemində onların qeydiyyatdan keçməsi vasitəsilə sübut etmək olar.

4.5. Sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsi

Baxmayaraq ki, sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsi icra prosesini daha səmərəli və effektiv edə bilər, bu günə qədər Azərbaycanda bu cür elektron qaydada təqdim etmə mövcud deyil. Görünür, bunun əsas səbəbi sənədin çatdırılmasının (oxunmasının) təsdiqi məsələsidir.

Bu baxımdan ekspertlər Avropada qeyri-fiziki bildiriş proseduru ilə bağlı mövcud olan tendensiyaya istinad edə bilərlər.²⁴ Bir qayda olaraq, aşağıda göstərilən müəyyən ilkin şərtlərin yerinə yetirilməsi şərti ilə sənəd barədə bildiriş elektron qaydada verilə bilər:

- İşin halları buna imkan verirsə.
- Sənədi alan şəxs (fiziki və ya hüquqi şəxs) “elektron məhkəmə ünvanına”²⁵ malik olmalı və yaxud belə ünvanı yoxdursa “təqdim etmə üçün seçilmiş elektron ünvanı”²⁶ malik olmalıdır. İkinci halda şəxsin açıq-aydın ifadə edilmiş ilkin razılığı tələb olunur və bu razılıq qeyri-fiziki vasitələrlə əldə edilə bilər.

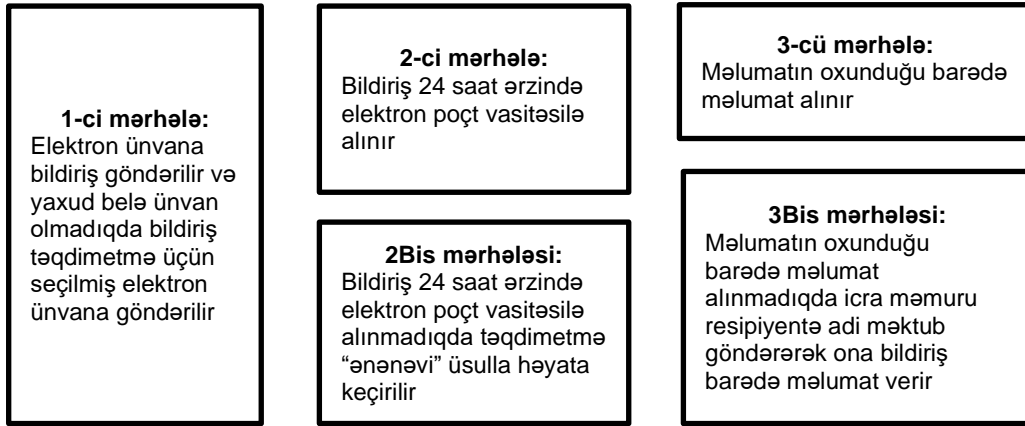
Bu tələblər, məsələn, Belçikada xüsusi elektron bildiriş platformasının tətbiqinə gətirib çıxarmışdır. Bu platforma:

- Bütün bildiriş və təqdim etmə barədə məlumatların qeydə alındığı autentik mənbə kimi fəaliyyət göstərir: bütün bildirişlər bütün lazımı əlavə məlumatlarla birlikdə orada qeydə alınır;
- Elektron bildiriş platforması elə bir kommunikasiya sistemidir ki, onun vasitəsilə sənədlərin təqdim edilməsi barədə prokurorluqdan daxil olan müraciətlər ərazi üzrə səlahiyyətli və əlçatan olan icra məmuruna ötürülür;
- Elektron bildiriş platforması eyni zamanda elektron bildirişlərin təqdim edilməsi üçün nəzərdə tutulan tətbiqdır (proqramdır);
- Elektron bildiriş platforması məlum ünvanı olmayan resipientlərə prokurorun sənədləri təqdim etmək funksiyasını (yaxın gələcəkdə) özü yerinə yetirəcəkdir.

²⁴ Bu yaxınlarda qəbul edilmiş “Təqdim etmə haqqında” 1784/2020 sayılı Aİ Reqlamentində həmçinin məhkəmə sənədlərinin və məhkəmədənənar sənədlərin elektron qaydada təqdim edilməsi nəzərdə tutulub.

²⁵ “Elektron məhkəmə ünvanı” (Belçika) “səlahiyyətli orqan tərəfindən fiziki və ya hüquqi şəxsə təyin olunan unikal elektron poçt ünvanı” deməkdir.

²⁶ “Təqdim etmə üçün seçilmiş elektron ünvan” (Belçika) “hər bildiriş üçün resipientin ilkin razılığı alınmaqla Məhkəmə Məcəlləsinə uyğun olaraq bildirişin göndərilə biləcəyi hər hansı digər elektron ünvanı” bildirir.

4.6. İcra prosedurları

Daşınar əmlakın üzərinə həbs qoyulması

Digər Avropa ölkələrindən (məsələn, Estoniya, Litva, Portuqaliya) fərqli olaraq, Azərbaycanda daşınar əmlak üzərinə elektron qaydada həbs qoyula bilməz.

Ekspertlər diqqəti Litvada formalaşmış sistemə cəlb etmək istəyirlər. Bu ölkədə daşınar əmlakın (istər qeydiyyatla alınmış, istərsə də qeydiyyatla alınmamış əmlakın) üzərinə həbs qoyulması aktivlərin geri qaytarılmasına yönələn bu tədbir barədə qeydin (həbsqoyma aktı və ya aktivlərin özgəninkiləşdirilməsinə məhdudiyyət qoyulması barədə qeydin) Əmlak üzərinə həbs qoyma aktlarının reyestrinə göndərilməsi yolu ilə həyata keçirilir. Əmlak üzərinə həbs qoyma aktlarının reyestrindəki məlumatlar bütün digər reyestrlər tərəfindən izlənilməlidir, yəni borclu ona məxsus traktor və ya digər nəqliyyat vasitəsini qeydiyyatdan çıxarmaq istəsə bunu edə bilməyək, çünki Traktorların reyestri və Nəqliyyat vasitələrinin dövlət reyestri bu nəqliyyat vasitəsinin üzərinə həbs qoyulduğunu göstərəcəkdir.

Əksər Avropa ölkələrində daşınar əmlakın açıq hərracda satışı icra məmuru tərəfindən həyata keçirilir (bu işə görə notariusun cavabdehlik daşdığı Yunanıstan istisna olmaqla).

Avropada elektron hərracın istifadəsi adi hala çevrilmişdir. Bir çox ölkələrdə elektron hərracın keçirilməsi məcburi xarakter daşıyır. Üzərinə həbs qoyulmuş mallar məcburi icra orqanı tərəfindən hazırlanan və idarə olunan elektron hərrac platforması vasitəsilə satılır. İcra məmuru üzərinə həbs qoyulmuş mallar barədə məlumatları bu cür elektron hərrac sistemə yükləyir. Elektron hərracın müəyyən müddət ərzində keçirilməsi nəzərdə tutulur. Platformada qeydiyyatdan keçmiş istənilən istifadəçi hərraca çıxarılan aktivlərlə bağlı qiymət təklifini müəyyən tarixə və vaxta qədər təqdim edə bilər. Satış barədə qərar tələbkara, borcluya və kreditorlara elektron qaydada göndərilir.

Daşınmaz əmlakın üzərinə həbs qoyulması

Daşınmaz əmlakla bağlı elektron icra prosesi müvafiq ölkədən asılıdır. Daşınmaz əmlakla bağlı elektron icra prosedurları tam rəqəmsallaşdırılmış kadastrın olmasını tələb edir ki, bu da bir çox ölkələrdə yoxdur. Daşınmaz əmlakla bağlı icra prosesinin qeyri-fiziki formada aparıldığı ölkələrdə belə əmlakın üzərinə həbs qoyulması daşınmaz əmlak kadastrında həbsqoyma aktının qeydiyyatına alınması yolu ilə onlayn qaydada aparılır.

Daşınmaz əmlakın açıq elektron hərrac yolu ilə satışı bir çox ölkələrdə yetərinə inkişaf etmişdir.

Bank hesablarının üzərinə həbs qoyulması

Bank hesabları ilə əlaqədar elektron icra prosedurları əksər Avropa ölkələrində geniş yayılmış və yetərinə inkişaf etmiş olsa da, hazırda Azərbaycanda bu mümkün deyil. Ekspertlər bank hesabları üzərinə elektron qaydada həbs qoyulması sisteminin tətbiqini tövsiyə edirlər.²⁷

Məsələn, *Estoniyada* bank hesablarının üzərinə həbs qoyulması elektron həbsqoyma sistemi vasitəsilə elektron qaydada aparılır. Bu elektron həbsqoyma sistemi icra işlərinin idarə olunması sistemi, vergi tutulan şəxslərin reyestri (vergi orqanı) və kredit təşkilatlarının informasiya sistemi arasında yaradılmış məlumat kanalıdır. Bu sistem borclunun hesabının üzərinə həbs qoyulmasını və üzərinə həbs qoyulmuş əmlakın idarə olunması ilə bağlı aktlar barədə sorğuların elektron qaydada kredit təşkilatlarına ötürülməsini təmin etmək, kredit təşkilatlarının sərəncamında olan məlumatlarla bağlı sorğuların verilməsinə imkan yaratmaq və tərəflərin iradəsini ifadə edən məlumatların dərhal və etibarlı şəkildə göndərilməsini təmin etmək məqsədini daşıyır. İcra məmurları borclunun bank hesabı balansına bu sistem vasitəsilə elektron qaydada çıxış əldə edə bilirlər (həmçinin bank hesablarının üzərinə həbs qoymazdan əvvəl də bunu edə bilirlər). İcra məmurları borclunun bank hesabı ilə bağlı əməliyyatlar barədə məlumatlara çıxış əldə etmək imkanına malik deyillər, amma hesabların üzərinə həbs qoymazdan əvvəl elektron həbsqoyma sistemi vasitəsilə bank hesabları barədə məlumat almaq üçün konkret bankla əlaqə saxlaya bilirlər. Bank icra məmuru tərəfindən elektron qaydada göndərilən həbsqoyma aktına uyğun olaraq müvafiq hesabın üzərinə həbs qoyur. Hesabdakı pullardan həbsqoyma aktında göstərilən məbləğ icra məmurunun xidməti hesabına köçürülür. Həbsqoyma anında hesabdakı pullar həbsqoyma aktında göstəriləndən az məbləğdə olarsa, həbsqoyma tədbirindən sonra hesaba daxil olan məbləğlərə də həbsqoyma şamil edilmiş sayılır. Həbsqoymadan sonra hesaba daxil olan məbləğlər həbsqoyma aktında göstərilən məbləğ tam ödənilənə qədər icra məmurunun xidməti hesabına köçürülür. Bank hesabının üzərinə həbs qoyulduğu halda pul köçürmələri barədə məlumatların mübadiləsi elektron qaydada həyata keçirilir.

Hər bir ayrıca bankda bank hesabının üzərinə həbs qoymaq əvəzinə bir neçə ölkə bank hesabı üzərinə elektron qaydada həbs qoyulmasını yalnız bir kanal vasitəsilə koordinasiya şəkildə həyata keçirir. Məsələn, *Portuqaliyada* (misal üçün, həm də Serbiyada) icra məmuru Portuqaliya Bankına (Mərkəzi Banka) borclunun bank hesab(lar)ının və ya depozitlərinin olduğu bank müəssisələrinin göstərilməsi üçün elektron sorğu göndərir. Alınan məlumatların əsasında icra məmuru banka bildiriş göndərir ki, bank hesablarını bloklamaq lazımdır (Serbiyada bu bildiriş Mərkəzi Banka da göndərilir).

²⁷ Məsələn, Portuqaliyada bank hesablarının üzərinə elektron qaydada həbs qoyulması sisteminin tətbiqinin ilk ili ərzində 400 milyon avrodan çox vəsait geri qaytarılmışdır.

Əmək haqlarının üzərinə həbs qoyulması

Azərbaycan əmək haqlarının üzərinə həbs qoyulması məsələsini nəzərdən keçirə bilər. Məsələn, Niderlandda iri işəgötürənlərin elektron həbsqoymanın tətbiqini qəbul etməsi barədə həmin işəgötürənlərlə saziş bağlanır (qanun buna icazə verir). Niderlandda fərdi qaydada fəaliyyət göstərən icra məmurları sistemi vardır, buna görə də bu saziş Fərdi İcra Məmurları Palatası tərəfindən bağlanır. Azərbaycanda İBİ-nin iri işəgötürənlərlə bu cür sazişlər bağlaya biləcəyini düşünürük.

4.7. Monitoring və nəzarət mexanizmlərində İT-nin istifadəsi

Əksər Avropa ölkələrində Ədliyyə Nazirliyi (fərdi qaydada fəaliyyət göstərən icra məmurları üçün işə peşə qurumu) icra işlərinin elektron qaydada idarə olunması sistemi vasitəsilə icra məmurlarının fəaliyyətini monitoring edir. İcra məmurları peşə fəaliyyətləri çərçivəsində bütün hərəkətləri və bütün icra sənədləri barədə məlumatları icra işlərinin elektron qaydada idarə olunması sistemində daxil etməyə borcludurlar. Beləliklə, Ədliyyə Nazirliyi icra məmurlarının peşə fəaliyyətini nəzərdən keçirmək imkanına malik olur. Bu, maliyyə əməliyyatları (borclulardan pulların alınması, pulların kreditora (tələbkara) köçürülməsi, xidmət haqlarının qabaqcadan ödənilməsi), icra xərcləri, o cümlədən yığımların qanuniliyi, peşə fəaliyyəti aktlarının qeydiyyatı və informasiya texnologiyaları işinin təşkili, qanunvericilikdə müəyyən edilmiş tələblərə, öhdəliklərə və müddətlərə riayət edilməsi və ya qabaqcıl peşə təcrübəsi barədə və qanunla icra məmurlarının üzərinə qoyulan vəzifələrin şəxsən onlar tərəfindən necə yerinə yetirilməsi haqqında məlumatları yoxlamağa imkan verir.

Baxmayaraq ki, EİİS yalnız nəzarət üçün yaradılmayıb, belə bir sistemin mövcudluğu peşə fəaliyyətlərini nəzərdən keçirməyi xeyli asanlaşdırır. Ayrıca hesabatda²⁸ ekspertlər icra sisteminin səmərəliliyini elektron qaydada qiymətləndirmək üçün göstəricilər (indikatorlar) toplusunu artıq təklif ediblər.

İcra məmurunun məlumatlara çıxış əldə etməsinin monitoring edilib-edilməməsi aydın deyil. Biz təklif edirik ki, icra məmurları tərəfindən məlumat əldə etmək üçün verilmiş bütün sorğular arasından təsadüfi seçmə qaydasında seçilən sorğular dövrü olaraq nəzərdən keçirilsin. Pozuntular aşkarlandığı halda Nazirlik icra məmurunun fəaliyyətini müvəqqəti dayandıra, fərdi məlumatların qorunmasına nəzarət edən orqana bildiriş göndərə və intizam tənbehi tədbirləri görə bilər.

4.8. İcra prosesində süni intellektin istifadəsi

Elektron icra kontekstində məlumatlara çıxış əldə etmək imkanı mühüm əhəmiyyət daşıyır. İcranın predmeti barədə etibarlı və mötəbər məlumatlar olmadan elektron icra prosesi mümkün deyil. Əlçatan məlumatlarla bağlı daha iki element önəmlidir: saxlanılan məlumatların tamlığı və fərqli məqsədlər üçün istifadə olunan məlumat bazalarının qarşılıqlı əlaqəsi. Yalnız az sayda ölkələrdə (məsələn, Estoniya, Litva, Portuqaliya) tam fəaliyyət göstərə bilən informasiya sistemi mövcuddur.

²⁸ Məhkəmə qərarlarının icrası sisteminin səmərəliliyinin göstəriciləri (indikatorları) qismində və icra məmurunun fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi məqsədilə məhkəmə qərarlarının icra müddətləri və vəsaitlərin geri qaytarılmasının faiz göstəriciləri sisteminin qurulmasına dair tövsiyələr (oktyabr 2020-ci il).

Lakin tam fəaliyyət göstərə bilən bu cür informasiya sisteminin mövcudluğu icra proseslərində süni intellektin (Sİ) istifadəsi üçün zəruri şərtidir. İnformasiya sistemlərinin və məlumat bazalarının müxtəlif inkişaf səviyyələri, məlumat bazaları arasında qarşılıqlı əlaqənin olmaması, müəyyən məlumatların rəqəmsallaşdırılmaması süni intellektin istifadəsini mümkünsüz edir.

Fərdi qaydada fəaliyyət göstərən icra məmurları sisteminin kommersiya səbəblərindən mövcud olduğu ölkələr icra prosesinin böyük bir hissəsini avtomatlaşdırmışlar. Lakin ekspertlər heç də bütün hallarda bunu süni intellekt adlandırmırlar.

Burada qeyd edilə biləcəyimiz təşəbbüslərdən biri Litvaya aiddir.²⁹ Lakin qeyd edildiyi kimi, Litvadakı elektron icra mühiti icra məmurunun süni intellekti tətbiq etməsinə imkan verir:

- Qərarların icrası üçün icra məmurlarının elektron zənglərinin qəbul edilməsi sistemi tətbiq olunur.
- Borclunun aktivləri barədə məlumatların olduğu bütün məlumat bazalarına: Əhali reyestri, Əmlak reyestri, Nəqliyyat vasitələrinin reyestri, Dövlət Sosial Sığorta Fondu, Silah Fondu, Əmlak üzərinə həbs qoyma aktlarının reyestri, Nağd pulların istifadəsinin məhdudlaşdırılması üzrə informasiya sistemi və Hüquqi şəxslərin reyestrinə onlayn giriş imkanı vardır.
- Əmlak üzərinə həbs qoyulması elektron qaydada həyata keçirilir.
- Bütün hərraclar onlayn qaydada aparılır.
- İşlərin idarə olunması sistemi icra işlərinin elektron qaydada monitorinq edilməsinə imkan verir.
- İcra prosesinə elektron qaydada başlanıla bilər.
- İcra məmurları icra sənədlərini elektron qaydada tərtib edir və imzalayırlar.

Belə bir şəraitdə icra prosesinin əhəmiyyətli bir hissəsi avtomatlaşdırıla bilər.

²⁹ Burada proseslər "Antanas" adlandırılan robotun (proqramın) köməyi ilə avtomatlaşdırılır.